

«Nus stuain far atenziun da betg perder il fil»

Dapi in onn è Diego Deplazes da Rabiun secretari general da la Lia Rumantscha. Durant quest emprim onn ha el emprais d'enconuscher l'organisaziun tetgala da Rumantschas e Rumantschs – ed el è era stà in pau surprais. In discurs davart sia sconfitta personala tar las elecziuns chantunals, davart instruments digitalis rumantschs e davart il sunar gitarra.

DAVID TRUTTMANN/FMR

L'entschatta zercladur 2021 è *Diego Deplazes* entrà en uffizi sco secretari general da la Lia Rumantscha (LR). Insumma hai dà er a nivel instituzional ina midada tar l'organisaziun da lingua e cultura rumantscha: dapi l'entschatta da quest onn 2022 furman *Urezza Famos* e *Gianna Luzio* in co-presidi. Uschia ch'ins pon dir che la Rumantschia haja midà ora cumpletmain ses timun – vi da la roda operativa è Diego Deplazes dapi exact in onn.

FMR: Avais Vos anc temp da sunar gitarra?

Diego Deplazes: Durant quest onn n'hai jau betg sunà uschè savens gitarra. Però jau hai schon sunà, perfin en baselgia, per accompagnar noss chor ad hoc.

Cun ils cussadents e las cussadentas da la chasa da tgira Puntreis avais Vos chantà e sunà mintgatant intginas chanzuns. Cun la squadra da la Lia Rumantscha betg?

(ri) Na, jau crai che las aspectativas fissan qua forsà in pau pli autas.

Avant passa in mais avais Vos stuì acceptar ina sconfitta politica. Vos n'essas betg vegnì reelegì sco deputà da la Cadi en il Cussegl grond. Dat quai anc da morder?

Ils emprims dis hai jau schon g'ì da morder. Igl è stà grev d'acceptar ch'il resultat era atgnamain fitg bun – e tuttina n'ha quel betg tanschi. Ma nus savevan gea ch'i pudess dar pervi dal nov sistem d'elecziun ina u l'autra surpraisa. Ina da quellas surpraisas sun jau stà, sco quart dad ina ferma glista da la AdC. A la fin han mancà 38 vuschs.

Co declerai Vos quest resultat?

Quai è grev da dir. Ma forsà ch'in motiv pudess esser che tut mes collegas da partida lavuran en la regiun, quai che jau fascheva gea era enfin l'onn passà. Ussa sun jau sa chapescha pli savens a Cuir, betg pli en contact direct e forsà er betg pli uschè «visibel» per votantas e votants da la regiun.

Per la LR va a perder uschia il fil direct en il parlament grischun. Co vegnis da mantegnair quel contact en avegnir?

Ussa vegnin nus simplamain a tgirar il contact cun il parlament sur la gruppa rumantscha dal Cussegl grond, per la quala la LR fa era il secretariat. Però jau poss en mintga cas profitar d'esser stà deputà, jau enconusch gea ina buna part dals parlamentariss e da las parlamentariss. Quai renda in pau pli simpel il contact.

Co è atgnamain ida la midada professiunala – dal manader dad ina chasa da tgira tar l'organisaziun tetgala rumantscha?

En mia carriera professiunala hai jau fatg diversas midadas pli grondas. Jau sun stà scolar, jau hai lavurà tar la curatella professiunala, lura hai jau manà il Center da sanadad Puntreis a Mustér ed ussa sun jau secretari general da la Lia Rumantscha.

Quellas midadas èn adina stadas ina sfida, dentant era fitg interessantas. La chasa da tgira era in'instituiziun locala, compacta e cun in'incumbensa fitg clera. Tar in'organisaziun da lingua e cultura sco la Lia Rumantscha è quai auter: il spectrum tematic è fitg vast, i dat bleras tematicas ch'èn da tractar – da curs da rumantsch digitalis enfin tar lectorats e translaziuns, igl è da tgirar il contact cun instituziuns, organisar occurrenz, realisar programs da famiglia etc. Il program da lavur è propi fitg multifar.

Diego Deplazes en Chasa Rumantscha – dapi in onn è il Sursilvan secretari general da la Lia Rumantscha.

FOTOS DAVID TRUTTMANN

«Jau hai plaschair, sche Rumantschas e Rumantschs dovran cun tschaffen ed uschè savens sco pussaivel lur lingua.»

Diego Deplazes,
secretari general da la Lia Rumantscha

Tge ha dà da pensar – dasper vesair quant ritga e variada che la lavur è?

Quai che dat da pensar è co che la LR vegn d'ademplier bain tut quellas differentas spartas, vi da las qualas ella lavura – cun quellas resursas personalas che stattan a disposiziun. Quai è ina gronda sfida. E qua sa tschentan lura baud u tard dumondas da prioritaziun. Nua metter in focus e concentrar las forzas, senza negligir autras chaussas impurtantas?

Ed essas Vos vegnì ad ina conclusiun?

In pled-clav per il mantegniment da la lingua è segir la digitalisaziun. Quella tematica è simplamain immens impurtanta en divers secturs per il diever dal rumantsch en il mintgadi. En autras linguas èsi normal dad avair a disposiziun instruments da translaziun, da

consultaziun linguistica u da correctura ortografica. E là stuain nus Rumantschas e Rumantschs far atenziun da betg perder il fil u da vegnir a la curta. Qua stuain nus propi vegnir in pass vinavant.

Tge fa la LR en quel sector?

Actualmain essan nus vidlonder cun la Pro Svizra Rumantscha da realisar in lexicon cumplexiv che pussibilitescha da realisar programs da correctura. Dasperas dain nus era sustegn a Radiotevisiun Svizra Rumantscha (RTR) en connex cun il program da translaziun ch'els han publicat dacurt en ina versiun da test. La dumonda en l'avegnir vegn ad esser nua metter il focus, co evitar parallelitads e co che nus pudain stgaffir instruments technics, uschia ch'els pon vegnir mess a disposiziun a tuttas e tuts. I va damai per avair ina

«Ils emprims dis suenter las elecziuns hai jau schon già da morder. Igl è stà grev d'acceptar ch'il resultat era atgnamain fitg bun – e tuttina n'ha quel betg tanschì.»

Diego Deplazes,
secretari general da la Lia Rumantscha

clera strategia en la dumonda da la digitalisaziun. A la fin ston uschè blers sco pussaivel pudair profitar da quels instruments – ina redacziun sco la FMR, las chanzlias, las fatschentas ed er il singul applitgader.

E dasper la digitalisaziun?

In auter punct è il svilup demografic. Il trend va en duas direcziuns: la giuventetgna da las valladas tradiziunalmain rumantschas prenda dimora en la Bassa. Co dain nus a quellas persunas en l'avegnir la pussaivladad da tuttina tgirar il contact cun la lingua e la cultura rumantscha? Co vegnin nus insumma en contact cun quellas persunas? – Là avain nus actualmain divers projects che marschan. Il segund trend è quel cuntrari: persunas d'autras linguas vegnan ad abitar en ils territoris tradiziunalmain rumantschs. E qua sa tschenta la dumonda, co nus vegnin da sensibilisar quellas persunas per lingua e cultura rumantscha e las integrar en nossa cuminanza? Qua turnain nus puspè enavos tar l'emprima tematica – tar la digitalisaziun. Nus stuain porscher ils instruments per gidar a s'avischinar a nossa cultura e lingua. Perquai crai jau schon che da metter a disposiziun ils instruments digitalis saja in focus principal dal proxim temp.

I n'è gea nagin misteri – la LR è in'organisaziun ferm structurada per betg dir surs-structurada – cun uniuns affiliadas, cun delegads/las, in cussegl sco ina sort parlament, ina suprastanza, ina direcziun, diversas partiziuns operativas etc. Divers da Voss antecessurs han empruvà da reorganisar l'apparat. Senza success. Laschais Vos damai la detta da l'organigram?

Na, betg per forza. Però igl è da dir ch'igl ha dà ussa ina midada instituziunala cun in nov presidi ed in nov suprastant. Ed er tar las uniuns affiliadas territorialas (Surselva Romantscha, Uniun dals Grischs, Uniun Rumantscha Grischun Central, rem. red) hai dà midadas persunalas. Uschia ch'igl è segir il mument per tematisar co la LR duai metter en avegnir ses focus. Ed en quel connex pon ins era sa dumandar, sche l'organisaziun haja anc las structuradas adequatas. Ma quai n'è betg ina tematica ch'il secretari general ha da decider,

mabain ina part instituziunala-strategica en cumpetenza da las uniuns che portan la LR.

En sasez èsi anc curius – Vos sco secretari general e las duas novas co-presidentas avais survegnì servì sin maisa la fin da l'onn passà

«La chasa da tgira è in'instituziun locala, cumpacta e cun in'incumbensa fitg clera. Tar in'organisaziun da lingua e cultura sco la Lia Rumantscha è quai auter.»

Diego Deplazes,
secretari general da la Lia Rumantscha

ina nova strategia da la Lia Rumantscha, sancziunada da delegadas e delegads. Tge faschais Vos ussa cun quel palpìri?

Quai è ina strategia ch'è vegnida elavurada durant plirs onns en moda e maniera democratica, suenter avair consultà tut ils partenaris. Cun quella strategia stuessi damai esser pussaivel da lavurar ils proxims onns. Ed ella è vegnida elavurada uschia ch'ella dat avunda spazi per forza anc metter accents pli expli-

cits. Però la strategia è gea adina era in spiegel da las cunvegns da prestaziun che la LR signa mintga quatter onns cun il Chantun ed indirect cun la Confederaziun. La nova perioda entschaiva il 2025. Uschia che lura è er il mument per guardar, sche la strategia è anc confirma a las incumbensas da la LR.

Exact, nus essan amez ina perioda (2021-2024) da la «missiva da cultura» da la Confederaziun. Quella regla a nivel federal las incumbensas e tgi che survegn quant raps en il sector da la cultura. Sur quella missiva vegn er reglada la cunvegna da prestaziun da la LR cun la Confederaziun. Dumonda tut simpla: tanschan ils circa 2,7 milliuns che la LR survegn onn per onn?

Naturalmain che mintg'organisaziun giavischa dapli raps per pudair effectuar dapli. Però sche tut las mesiras necessarias sin il champ da la digitalisaziun e tut las activitads en la diaspora duain purtar fritg, lura vegnin nus schon a stuair dumandar dapli sustegn. Proximamain ans inscuntrain nus gist ad ina maisa radunda cun divers acturs e diversas acturas per discutir mesiras en il champ da la digitalisaziun. La dumonda è tgi che duai esser purtader u purtadra da blers da quels projects. Sche la LR surpiglia qua ina rolla activa, lura fiss quai mo pussaivel cun dapli sustegn dal maun public.

Per finir – co sa giavischa il secretari general da la LR atgnamain il mund rumantsch?

Jau hai plaschair, sche Rumantschas e Rumantschs dovran cun tschaffèn ed uschè savens sco pussaivel lur lingua. E sch'els muossan cun persvasiun dad esser da lingua rumantscha, era sch'i vivan giu la Bassa. En las regiuns tradiziunalmain rumantschas vulesse jau che la cuminanza haja buns meds e buns instruments en sia lingua, per lura er vesair la plivalur dal rumantsch. En ils auters lieus – en la diaspora – speresch jau ch'ins vegnia da dar vinavant era per las proximas generaziuns la lingua e cultura rumantscha. A nivel instituziunala, tar organisaziuns ed uniuns rumantschas, ma giavisch jau ch'ins tegnia ensemen e lavuria da cuminanza per la medema chaussa.

Da la chasa da tgira tar la Lia Rumantscha

Diego Deplazes (49) è entrà en uffizi sco secretari general da la Lia Rumantscha il zercladur 2021 – sco successur da *Martin Gabriel*. El viva a Rabius, è maridà e bab da quatter uffants. Oriundamain è el stà scolast, ha silsuenter midà en la curatella professiunala da la Regiun Surselva. Dal 2015–2021 è Diego Deplazes stà mainagestiun da la chasa da tgira e d'attempads Puntreis a Mustér. (fmr/dat)

